

Дрига Єлизавета Вадимівна,
аспірантка кафедри криміналістики,
судових експертиз та поліграфології
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0009-0000-0565-3543

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ «ВИКРИТТЯ ОРГАНІЗАТОРА» ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРУПОВОГО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ БОЄПРИПАСІВ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE TACTICAL OPERATION 'IDENTIFYING THE ORGANISER' DURING THE INVESTIGATION OF THE ILLEGAL TRAFFICKING OF AMMUNITION BY A GROUP

Анотація. Стаття присвячена дослідженню психологічних аспектів реалізації тактичної операції «Викриття організатора» під час розслідування групового незаконного обігу боєприпасів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням рівня суспільної небезпеки незаконного обігу боєприпасів, ускладненням структури організованих злочинних формувань та необхідністю підвищення ефективності криміналістичного забезпечення досудового розслідування у цій категорії кримінальних правопорушень. Особливої значущості зазначена проблема набуває в умовах воєнного стану, коли збільшується ризик незаконного потрапляння боєприпасів у цивільний обіг, що створює додаткові загрози громадській безпеці та сприяє поширенню інших форм злочинної діяльності.

У роботі розглянуто сутність та криміналістичне значення тактичної операції «Викриття організатора» як комплексу узгоджених слідчих, оперативних розшукових та організаційних заходів, спрямованих на встановлення особи, яка здійснює координацію злочинної діяльності, визначає стратегію функціонування групи та забезпечує її конспірацію. Обґрунтовано, що ефективність такої тактичної операції значною мірою залежить від урахування психологічних закономірностей функціонування злочинної групи, зокрема особливостей формування внутрішньогрупової ієрархії, механізмів лідерства і підпорядкування, мотиваційної структури учасників, а також характеру комунікаційних зв'язків між ними.

У статті проаналізовано психологічні характеристики організатора злочинної діяльності, які проявляються у здатності до стратегічного планування, маніпулятивного впливу на співучасників, підтримання внутрішньогрупової дисципліни та формування системи обмеженої поінформованості учасників щодо реального масштабу злочинної діяльності. Особливу увагу приділено дослідженню психологічних механізмів забезпечення стійкості злочинної групи, зокрема ролі авторитету, страху, матеріальної залежності та лояльності у підтриманні підпорядкованості учасників організаторові. Доведено, що аналіз цих факторів має важливе значення для встановлення фактичної ієрархії у злочинній групі та виявлення реального центру прийняття рішень.

Особливу увагу приділено ролі психологічних знань у процесі планування та реалізації тактичної операції «Викриття організатора». Обґрунтовано значення психологічного аналізу поведінки учасників злочинної групи, їх реакцій у кризових ситуаціях, характеру комунікації між співучасниками та особливостей мотивації для формування ефективної слідчої тактики.

Показано можливості використання внутрішньогрупових суперечностей, диференційованого психологічного підходу до різних категорій учасників, а також поетапного пред'явлення доказової інформації для руйнування психологічної стійкості злочинної групи та встановлення організаторської ролі конкретної особи.

Зроблено висновок, що комплексне врахування психологічних аспектів функціонування організованих злочинних формувань суттєво підвищує ефективність криміналістичного забезпечення розслідування незаконного обігу боєприпасів, сприяє встановленню реальної ролі учасників злочинної діяльності та забезпечує результативну реалізацію тактичних операцій, спрямованих на викриття організаторів.

Ключові слова: незаконний обіг боєприпасів, організована злочинна група, тактична операція, викриття організатора, психологічні аспекти розслідування, криміналістична тактика, внутрішньогрупова ієрархія, психологія лідерства, протидія розслідуванню, криміналістичне забезпечення досудового розслідування.

Abstract. This article examines the psychological aspects of carrying out the tactical operation 'Exposing the Organizer' during the investigation of the illegal trafficking of ammunition by a criminal group. The relevance of the study stems from the growing public danger posed by the illegal trafficking of ammunition, the increasing complexity of organized criminal groups, and the need to enhance the effectiveness of forensic support for pre-trial investigations into this category of criminal offences. This issue takes on particular significance under martial law, when the risk of ammunition entering civilian circulation illegally increases, creating additional threats to public safety and contributing to the spread of other forms of criminal activity.

This paper examines the nature and forensic significance of the tactical operation 'Identification of the Organizer' as a set of coordinated investigative, operational and organizational measures aimed at identifying the individual who coordinates criminal activities, determines the group's operational strategy and ensures its secrecy. It is argued that the effectiveness of such a tactical operation depends to a large extent on taking into account the psychological patterns of a criminal group's functioning, in particular the characteristics of the formation of the internal group hierarchy, the mechanisms of leadership and subordination, the motivational structure of the participants, as well as the nature of the communication links between them.

This article analyses the psychological characteristics of a criminal organizer, which manifest themselves in the ability to engage in strategic planning, exert manipulative influence over accomplices, maintain internal group discipline, and create a system of limited awareness amongst members regarding the true scale of criminal activity. Particular attention is paid to the study of the psychological mechanisms ensuring the stability of a criminal group, in particular the role of authority, fear, material dependence and loyalty in maintaining the participants' subordination to the organizer. It is demonstrated that the analysis of these factors is of great importance for establishing the actual hierarchy within a criminal group and identifying the real centre of decision-making.

Particular attention is paid to the role of psychological knowledge in the planning and execution of the tactical operation 'Exposing the Organizer'. The importance of psychological analysis of the behaviour of criminal group members, their reactions in crisis situations, the nature of communication between accomplices, and the specific features of their motivation is demonstrated as a basis for developing effective investigative tactics. The possibilities of utilising intra-group conflicts, a differentiated psychological approach to different categories of participants, and the phased presentation of evidence to undermine the psychological resilience of the criminal group and establish the organizational role of a specific individual are demonstrated.

It has been concluded that taking a comprehensive account of the psychological aspects of organized criminal groups' operations significantly enhances the effectiveness of forensic support for investigations into the illicit trafficking of ammunition, helps to establish the actual roles of those involved in criminal activities, and ensures the successful execution of tactical operations aimed at exposing the organizers.

Key words: illegal trafficking of ammunition, organized criminal group, tactical operation, identification of the ringleader, psychological aspects of the investigation, forensic tactics, internal group hierarchy, psychology of leadership, obstruction of the investigation, forensic support for the pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Незаконний обіг боєприпасів, що здійснюється групою осіб, належить до найбільш суспільно небезпечних форм злочинної діяльності, оскільки поєднує високий рівень організованості, стійкі канали протиправного постачання, розподіл функцій між учасниками та значний ризик використання таких предметів для вчинення інших тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли обіг зброї, боєприпасів та інших засобів ураження об'єктивно ускладнюється, а ймовірність їх незаконного вибуття з місць зберігання, транспортування або використання суттєво зростає. За таких обставин досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із груповим незаконним обігом боєприпасів, потребує не лише встановлення окремих виконавців, перевізників, зберігачів чи посередників, а насамперед викриття організатора як ключової фігури злочинної діяльності, яка визначає загальний задум, координує дії співучасників, забезпечує конспірацію, розподіляє ролі, прибутки та ризики, а також формує механізми протидії розслідуванню.

У цьому контексті особливого значення набуває тактична операція «Викриття організатора», реалізація якої неможлива без урахування психологічних закономірностей функціонування злочинної групи. Організатор у таких кримінальних провадженнях, як правило, намагається уникати безпосереднього контакту з предметом злочинного посягання, дистанціюється від виконання окремих епізодів, використовує посередників, формує систему обмеженої поінформованості учасників та підтримує внутрішню дисципліну за допомогою авторитету, матеріальної залежності, страху, лояльності або маніпулятивного впливу. Саме тому проблема полягає не лише у процесуальному доведенні причетності конкретної особи до злочинної діяльності, а й у встановленні її реальної організаторської ролі через виявлення психологічних механізмів управління групою, прихованого лідерства, впливу на поведінку співучасників та формування внутрішньогрупових моделей підпорядкування. Недостатнє врахування цих аспектів нерідко призводить до ситуації, коли слідство зосереджується на документуванні окремих виконавчих дій, але не може повною мірою довести координаційну та керівну функцію організатора, що негативно позначається на повноті доказування, правильності кримінально-правової оцінки та загальній ефективності розслідування.

Проблема ускладнюється також тим, що психологічна структура організованої злочинної групи у провадженнях про незаконний обіг боєприпасів має

багаторівневий характер. Вона охоплює не лише формальний розподіл ролей, а й приховані моделі впливу, неформальні статуси, рівень довіри та залежності між учасниками, їх мотиви, страхи, конфлікти, очікування та способи реагування на загрозу викриття. Організатор часто не є найбільш помітною особою в комунікації або в окремих злочинних епізодах, однак саме він виступає центром ухвалення рішень і визначає стратегію поведінки групи. У зв'язку з цим виникає науково-прикладна потреба у поглибленому дослідженні психологічних аспектів реалізації тактичної операції «Викриття організатора», які дозволяють виявити справжню ієрархію групи, використати внутрішньогрупові суперечності, прогнозувати поведінку підозрюваних, правильно будувати комунікацію під час допиту та інших слідчих дій, а також забезпечувати більш ефективне поєднання процесуальних, оперативно-розшукових і криміналістичних засобів.

Стан наукової розробки цієї проблематики свідчить про те, що окремі її аспекти вже були предметом дослідження у криміналістиці, кримінальному процесі, юридичній психології та теорії оперативно-розшукової діяльності. У науковій літературі достатньо ґрунтовно висвітлено загальні положення щодо тактичних операцій, їх сутності, структури, завдань і місця у системі криміналістичного забезпечення розслідування. Значну увагу приділено також проблемам розслідування злочинів, учинених організованими групами, особливостям встановлення ролей співучасників, тактиці допиту в умовах протидії розслідуванню, а також використанню спеціальних знань і психологічних підходів у слідчій діяльності. Окремо досліджувалися питання криміналістичної характеристики незаконного обігу зброї та боєприпасів, документування каналів їх надходження, ролі оперативної інформації у викритті стійких злочинних зв'язків, а також психологічні особливості лідерства в організованих злочинних формуваннях.

Водночас аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що саме психологічні аспекти реалізації тактичної операції «Викриття організатора» під час розслідування групового незаконного обігу боєприпасів не отримали комплексного та системного висвітлення. У більшості праць психологічний компонент або розглядається фрагментарно, або зводиться до загальних положень про встановлення контакту, подолання протидії та використання тактичних прийомів під час допиту. Недостатньо дослідженими залишаються питання психологічної природи внутрішньогрупової дисципліни, механізмів збереження лояльності до організатора, способів формування обмеженої поінформованості співучасників, використання організатором страху, залежності та маніпуляції як інструментів управління, а також особливостей руйнування психологічної стійкості злочинної групи у межах цілеспрямованої тактичної операції. Не повною мірою розкрито і питання диференційованого психологічного

підходу до різних категорій учасників групи залежно від їх ролі, мотивації, кримінального досвіду та рівня залежності від лідера.

Окрім цього, сучасні умови суттєво трансформують предмет дослідження. Воєнний стан, зростання обсягів незаконного переміщення небезпечних предметів, посилення конспірації, використання цифрових засобів зв'язку та змішаних форм злочинної взаємодії вимагають оновлення наукових підходів до тактичних операцій та їх психологічного забезпечення. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого наукового осмислення цієї проблематики з позицій ситуаційного підходу, криміналістичного аналізу групової динаміки та юридичної психології, що має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення для підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із груповим незаконним обігом боєприпасів.

Отже, постановка проблеми зумовлюється суперечністю між високою практичною потребою у результативному викритті організаторів групового незаконного обігу боєприпасів та недостатнім рівнем спеціалізованої наукової розробки психологічних засад реалізації відповідної тактичної операції. Саме це й обумовлює актуальність подальшого дослідження зазначеної теми.

Метою статті є комплексне дослідження психологічних аспектів реалізації тактичної операції «Викриття організатора» під час розслідування групового незаконного обігу боєприпасів, а також визначення ролі психологічних закономірностей функціонування злочинної групи у формуванні ефективної криміналістичної тактики встановлення організаторської ролі її учасників. Досягнення цієї мети передбачає з'ясування особливостей психологічної структури організованих груп, що здійснюють незаконний обіг боєприпасів, виявлення механізмів формування лідерства та підпорядкування в таких групах, аналіз мотиваційних і поведінкових характеристик організатора та інших учасників, а також обґрунтування можливостей використання психологічних знань у процесі планування та реалізації тактичної операції, спрямованої на встановлення реального центру управління злочинною діяльністю. Одночасно мета дослідження полягає у визначенні криміналістично значущих психологічних факторів, які впливають на поведінку співучасників у ситуації викриття, розкритті можливостей використання внутрішньогрупових суперечностей, особливостей комунікації та мотиваційної структури учасників злочинної діяльності для підвищення ефективності доказування організаторської ролі особи та забезпечення результативності досудового розслідування у відповідній категорії кримінальних проваджень.

Виклад основного тексту. Психологічні аспекти реалізації тактичної операції «Викриття організатора» під час розслідування групового незаконного обігу боєприпасів посідають особливе місце у системі криміналістичного забезпечення досудового розслідування, оскільки саме психологічний чинник

у цій категорії кримінальних правопорушень часто визначає не лише характер внутрішньогрупових зв'язків, а й способи підготовки, вчинення, приховування злочинної діяльності та протидії правоохоронним органам. Незаконний обіг боєприпасів, який здійснюється групою осіб, майже ніколи не має випадкового або ситуативного характеру. Як правило, він є результатом цілеспрямованої, організованої, заздалегідь продуманої діяльності, у межах якої функції між учасниками розподіляються відповідно до їх можливостей, кримінального досвіду, наявних зв'язків, здатності до конспірації та психологічної придатності до виконання певної ролі. Центральне місце в цій системі займає організатор, який формує загальний задум злочинної діяльності, визначає джерела надходження боєприпасів, встановлює канали їх переміщення, зберігання та збуту, забезпечує дисципліну в групі, координує дії учасників і в багатьох випадках організовує протидію викриттю. Саме тому тактична операція, спрямована на викриття організатора, не може обмежуватися лише механічним накопиченням доказів щодо окремих епізодів незаконного обігу. Вона потребує глибокого розуміння психології злочинної групи, психологічних механізмів лідерства, підпорядкування, групової солідарності, страху, залежності, недовіри, а також тих індивідуально психологічних якостей, які дозволяють організаторові тривалий час зберігати керівне становище та уникати безпосереднього викриття.

У криміналістичному значенні тактична операція «Викриття організатора» є складною системою узгоджених процесуальних, оперативних розшукових, інформаційно аналітичних і психологічно виважених заходів, об'єднаних єдиною метою встановлення фактичної ролі конкретної особи у створенні, функціонуванні та координації діяльності злочинної групи. Її зміст зумовлюється не лише необхідністю довести сам факт контакту певної особи з боєприпасами або іншими учасниками незаконної діяльності, а передусім завданням виявити її управлінський вплив, здатність приймати ключові рішення, спрямовувати дії співучасників, визначати правила конспірації, розподіляти обов'язки, прибутки, ризики та способи реагування на загрозу викриття. У цьому аспекті саме психологічний аналіз стає важливим інструментом розпізнавання організатора, оскільки формальний зв'язок із певними об'єктами або комунікаціями ще не завжди однозначно свідчить про реальну керівну роль особи. Натомість сукупність психологічно значущих ознак поведінки, стилю спілкування, способу постановки завдань, характеру емоційного впливу на інших учасників, здатності нав'язувати власну волю, контролювати обсяг інформації в групі, гасити конфлікти або, навпаки, свідомо підтримувати напругу між співучасниками для зміцнення власної влади, дозволяє набагато точніше окреслити статус організатора в злочинному механізмі.

Специфіка групового незаконного обігу боєприпасів полягає в тому, що ця діяльність потребує підвищеного рівня довіри між учасниками та одночасно

характеризується високим рівнем взаємної підозри. Така подвійність зумовлена особливою небезпечністю предмета злочинного посягання, значними ризиками викриття, серйозністю можливих правових наслідків і необхідністю дотримання жорстких правил безпеки, конспірації та підпорядкування. У межах такої групи психологічна структура відносин зазвичай є асиметричною. Не всі учасники володіють однакою кількістю інформації, не кожен має прямий контакт із джерелом боєприпасів, не кожен знає реальні масштаби злочинної діяльності, місця зберігання, осіб кінцевих покупців або маршрути перевезення. Організатор, як правило, свідомо формує систему фрагментованої обізнаності, за якої кожний виконавець знає лише ту частину інформації, яка потрібна для виконання його ролі. Такий механізм не лише знижує ризик викриття всієї групи в разі затримання одного з учасників, а й створює додатковий психологічний контроль, адже залежність від організатора зростає пропорційно до дефіциту інформації. У зв'язку з цим реалізація тактичної операції «Викриття організатора» потребує від слідчого та оперативних працівників відтворення не лише зовнішньої схеми групи, а й прихованої психологічної архітектури її функціонування.

Особистість організатора у провадженнях про груповий незаконний обіг боєприпасів часто характеризується поєднанням раціональності, підвищеного самоконтролю, вміння прораховувати ризики та здатності психологічно впливати на інших. Це не завжди особа з яскраво вираженою агресивністю або демонстративним стилем поведінки. Навпаки, у багатьох випадках організатор намагається виглядати стриманим, обережним, соціально інтегрованим, здатним справляти враження надійної та навіть корисної для оточення людини. Його психологічна сила часто полягає не у відкритому домінуванні, а у вмінні створити атмосферу залежності, вигоди, безальтернативності та страху втратити доступ до ресурсів або захисту. Саме тому викриття організатора потребує врахування тієї обставини, що зовнішня непомітність, відсутність прямої участі у перевезенні, зберіганні чи збуті боєприпасів, дистанційований стиль управління, використання посередників і довірених осіб є не ознаками випадкової непричетності, а типовими проявами продуманої психологічної стратегії самозахисту.

Психологічний аналіз внутрішньогрупових ролей дає змогу виявити не лише формального керівника, а насамперед реального центр ухвалення рішень. У злочинній групі, що займається незаконним обігом боєприпасів, можуть існувати особи, які зовні виглядають активнішими, частіше контактують з виконавцями, беруть участь у транспортуванні або спілкуванні з покупцями [1]. Проте це ще не означає, що саме вони є організаторами. Нерідко справжній організатор свідомо висуває на передній план інших осіб, які виконують роль координаторів окремих епізодів, своєрідних буферів між ним та

безпосередніми виконавцями. Психологічно це пояснюється прагненням зберегти власну невидимість і водночас не втратити контроль над групою. Для правильного розпізнавання організатора важливим є встановлення того, чия думка є остаточною, після чієїх вказівок змінюються плани, хто має право схвалювати або забороняти дії інших, кому повідомляють про проблеми, втрати, затримки, небезпеку, хто визначає міру довіри до нових учасників і хто розпоряджається ключовою інформацією. Усі ці ознаки мають не лише організаційний, а й виразний психологічний зміст, оскільки відображають реальний баланс влади в групі.

Суттєвим психологічним аспектом є мотиваційна неоднорідність учасників злочинної групи. Одні особи залучаються до незаконного обігу боєприпасів виключно з корисливих мотивів. Інші керуються прагненням швидкого збагачення в умовах нестабільності та соціальної невизначеності. Деякі можуть бути включені в злочинну діяльність через особисту відданість лідерів, родинні, дружні, військові чи інші неформальні зв'язки. Частина учасників виявляється психологічно залежною від організатора, сприймає його як авторитетну особу, яка забезпечує захист, надає доступ до ресурсів або створює ілюзію спільної справи. Для слідчого вкрай важливо зрозуміти, які саме мотиви переважають у кожного з учасників, оскільки саме від цього залежить їх поведінка під час викриття, затримання, допиту, пред'явлення доказів і вибору подальшої процесуальної позиції [2]. Особа, яка діє виключно з матеріального інтересу, може бути схильнішою до співпраці за умови переконливого демонстрування неминучості викриття та відсутності перспектив уникнення відповідальності. Натомість особа, яка перебуває у психологічній залежності від організатора, навіть за наявності очевидних доказів може тривалий час зберігати лояльність, виправдовувати лідера, применшувати його роль або свідомо брати провину на себе.

У цьому зв'язку особливого значення набуває тактика диференційованого психологічного впливу на різних учасників групи. Тактична операція «Викриття організатора» не може бути успішною, якщо всі співучасники розглядаються як однорідна маса. Для кожного з них повинні враховуватися рівень інтелектуального розвитку, кримінальний досвід, емоційна стійкість, тип темпераменту, рівень тривожності, схильність до навіювання, характер зв'язку з організатором, ступінь усвідомлення реальних масштабів злочинної діяльності, а також наявність особистих образ, страхів, сумнівів, почуття несправедливості або недооцінки власної ролі. Саме ці психологічні чинники часто створюють тріщини у внутрішній єдності групи, які можуть бути використані для руйнування захисної позиції навколо організатора. Якщо один із учасників переконаний, що організатор отримував основну вигоду, а ризики перекладав на виконавців, якщо він відчувається використаним, обманутим або покинутим, це може стати вирішальним фактором у виборі ним співпраці зі слідством.

Важливим психологічним підґрунтям тактичної операції є вивчення механізмів групової згуртованості. У злочинних групах, що здійснюють незаконний обіг боєприпасів, згуртованість підтримується не лише спільною вигодою, а й усвідомленням підвищеної небезпеки викриття, наявністю спільної таємниці, взаємною компрометацією, страхом перед можливим покаранням з боку організатора або інших учасників, а іноді й специфічною субкультурною системою цінностей. Організатор може цілеспрямовано формувати атмосферу, в якій зрада групи прирівнюється до найтяжчого порушення внутрішніх правил, а співпраця з правоохоронними органами розглядається як поведінка, що тягне не лише правові, а й неформальні негативні наслідки [3]. Саме тому психологічне нейтралізування групової згуртованості є одним із головних завдань тактичної операції. Для цього необхідно послабити уявлення учасників про монолітність групи, показати їм, що інші вже дають свідчення, що організатор не контролює ситуацію, що внутрішня солідарність є ілюзорною, а кожен намагається врятувати насамперед себе. Проте така тактика потребує особливої обережності, професіоналізму та правомірності, адже будь яка психологічна дія повинна здійснюватися в межах закону та не перетворюватися на недопустимий тиск.

Складність викриття організатора значною мірою зумовлена тим, що він зазвичай володіє розвиненими навичками психологічної протидії розслідуванню. Такі особи нерідко заздалегідь готують власну лінію поведінки на випадок викриття, визначають резервні версії подій, узгоджують з учасниками можливі пояснення, обмежують використання засобів зв'язку, застосовують умовні сигнали, розподіляють місця зберігання боєприпасів та документів, уникають фіксації власної участі в ключових діях. Більше того, психологічно досвідчений організатор може спеціально формувати враження про власну другорядність, приписувати ініціативу іншим, залишатися зовні байдужим до обговорення певних епізодів, але фактично керувати ними через опосередковані вказівки. Під час проведення слідчих дій така особа нерідко демонструє стриманість, зовнішню впевненість, готовність частково визнавати незначні факти, щоб приховати головне, намагається оцінити обсяг доказів у розпорядженні слідства, з'ясувати позиції інших учасників і впливати на них навіть у ситуації ізоляції через попередньо сформовані установки. У зв'язку з цим тактична операція повинна будуватися з урахуванням імовірних стратегій психологічного самозахисту організатора.

Одним з основних напрямів реалізації тактичної операції є поетапне накопичення та логічне поєднання доказової і психологічної інформації. Недостатньо встановити, що певна особа контактувала з учасниками групи або була обізнана про окремі епізоди обігу боєприпасів. Необхідно довести, що вона саме організовувала діяльність групи, впливала на прийняття рішень, визначала

стратегію дій, спрямовувала інших, керувала розподілом ролей і результатів злочинної діяльності. У цьому аспекті важливими є не лише показання співучасників, а й аналіз характеру комунікацій, часової послідовності контактів, реакцій на кризові ситуації, переміщень учасників після отримання певних вказівок, способу розв'язання внутрішніх конфліктів, організації заходів безпеки. Психологічний зміст цих даних полягає в тому, що вони відображають саме керівний, а не випадковий або епізодичний вплив особи на групу.

Особливу роль у реалізації тактичної операції відіграє допит. У психологічному плані допит учасників групового незаконного обігу боєприпасів має низку специфічних особливостей. По перше, значна частина таких осіб заздалегідь орієнтована на приховування істини та захист організатора. По друге, учасники групи часто перебувають у стані внутрішньої напруги, спричиненої страхом перед юридичними наслідками, можливими діями організатора, помстою з боку співучасників, невизначеністю майбутнього. По третє, їх свідчення нерідко мають фрагментарний характер через обмежену обізнаність про загальну схему діяльності. За таких умов успіх допиту залежить від уміння слідчого встановити психологічний контакт, правильно визначити комунікативну позицію особи, обрати послідовність постановки запитань, своєчасно використовувати пред'явлення доказів, виявляти суперечності, не допустити передчасного розкриття всієї сукупності інформації та водночас створити враження обізнаності слідства. Психологічно виправданою є тактика, за якої особі спочатку надається можливість викласти власну версію, а вже потім їй послідовно пред'являються факти, що спростовують окремі елементи неправдивих пояснень. Це дозволяє поступово руйнувати впевненість у здатності контролювати ситуацію та підвищує імовірність переходу до більш правдивої позиції.

Допит самого організатора вимагає особливої психологічної підготовки. Така особа, як правило, здатна тривалий час зберігати зовнішню самовладаність, контролювати невербальні прояви, ухилятися від прямих відповідей, намагатися перевести розмову в загальнотеоретичну площину або, навпаки, вдаватися до демонстративної простоти й буденності. Вона може навмисно применшувати рівень власного інтелектуального впливу на групу, представляти себе лише знайомим, посередником, випадковим учасником окремих епізодів, використовувати часткове визнання незначних фактів для приховування основного змісту злочинної діяльності. Під час такого допиту слідчий повинен не лише володіти матеріалами провадження, а й прогнозувати психологічні маневри допитуваного, бути готовим до зміни темпу спілкування, спроб провокації, демонстративної байдужості або зверхності. Дуже важливо уникати емоційної втягнутості в комунікацію, не піддаватися на провокації, не демонструвати роздратування або невпевненість, підтримувати стабільну професійну позицію. Саме психологічна стійкість слідчого, послідовність і логічна

завершеність його дій часто стають вирішальним чинником у подоланні опору організатора.

Значний потенціал має використання тактики поступового розкриття доказів. Її психологічний ефект полягає в тому, що допитуваний, не маючи повної інформації про обсяг доказової бази, змушений щоразу оцінювати, наскільки слідство обізнане про його роль. Якщо пред'явлення доказів здійснюється раціонально, від менш значущих до більш вагомих, з урахуванням попередніх тверджень допитуваного, це поступово руйнує його впевненість у безпеці обраної лінії захисту. Особливо ефективним такий підхід є щодо другорядних учасників групи, які не мають такої психологічної стійкості, як організатор [4]. Коли вони переконуються, що слідство знає більше, ніж їм здавалося, коли вони бачать, що окремі факти вже доведені незалежно від їхньої позиції, у них виникає внутрішній конфлікт між збереженням лояльності до організатора та прагненням мінімізувати власні ризики. Саме в цей момент грамотна психологічна тактика може змінити їх процесуальну поведінку.

Не менш важливим є використання внутрішньогрупових суперечностей. Будь яка організована група, навіть зовні стійка, рідко є психологічно однорідною. У ній можуть існувати приховані образи, боротьба за статус, невдоволення розподілом прибутку, незадоволення ризиковим характером доручень, страх бути використаним як виконавець, недовіра через можливу співпрацю когось із учасників з правоохоронними органами. Організатор часто утримує такі суперечності під контролем, але повністю усунути їх не може. Для слідчого важливо не штучно створювати конфлікти, а виявити реальні психологічні лінії напруження та використати їх у правомірний спосіб. Наприклад, якщо один із учасників переконаний, що саме через прорахунок організатора група потрапила в поле зору правоохоронців, якщо він вважає, що його безпекою знехтували, це може зменшити рівень лояльності та зробити його більш відкритим до співпраці. Аналогічно, якщо другорядний координатор відчуває, що організатор завжди отримував найбільшу вигоду, але в разі небезпеки намагається дистанціюватися від групи, це послаблює психологічну основу для мовчання.

У провадженнях про незаконний обіг боєприпасів особливе значення можуть мати результати негласних слідчих дій, але й їх оцінка не повинна бути суто технічною. Психологічний аналіз змісту розмов, способу постановки завдань, інтонаційної структури спілкування, черговості комунікаційних ініціатив, характеру реакцій на проблемні ситуації, використання прямих і непрямих наказів, проявів домінування або залежності дозволяє набагато глибше зрозуміти реальний статус учасників групи. Організатор не завжди віддає прямі накази у жорсткій формі [5]. Часто його вплив реалізується через натяки, погодження, схвалення, контрольні запитання, демонстрацію обізнаності,

створення у співрозмовника відчуття обов'язку діяти відповідно до раніше сформованих очікувань. Саме тому аналіз таких комунікацій повинен проводитися не лише з позиції фіксації факту контакту, а й з позиції виявлення психологічного лідерства.

Окремої уваги потребує психологія страху як інструменту влади організатора. У злочинних групах, що мають справу з боєприпасами, страх може мати кілька рівнів. Це страх перед викриттям правоохоронцями, страх перед наслідками необережного поводження з небезпечними предметами, страх перед внутрішньогруповими санкціями, страх перед втратою доходу або покровительства. Організатор нерідко використовує всі ці різновиди страху для зміцнення власної позиції. Він може акцентувати увагу на тому, що лише він знає, як діяти безпечно, лише він має зв'язки, лише він здатен владнати проблеми, лише він може захистити учасників у разі небезпеки. Таким чином формується психологічна модель залежності, за якої учасники сприймають лідера не лише як джерело завдань, а і як гаранта відносної стабільності у небезпечному кримінальному середовищі. Руйнування цього уявлення є складним, але необхідним елементом тактичної операції. Слідство має продемонструвати, що організатор не контролює ситуацію, не здатен захистити інших, а його обіцянки безпеки були ілюзією.

Водночас не слід недооцінювати й роль позитивної психологічної прив'язаності. Деякі учасники можуть не боятися організатора, а навпаки поважати його за рішучість, досвід, уміння домовлятися, готовність ділитися прибутком, підтримувати в складних життєвих обставинах. У таких випадках проста демонстрація доказів може бути недостатньою для подолання лояльності. Потрібне глибше розуміння психологічних механізмів ідентифікації з лідером, відчуття належності до групи, особистісної вдячності або залежності від минулого спільного досвіду. Саме тому реалізація тактичної операції не повинна зводитися до шаблонних прийомів. Вона вимагає індивідуалізованого підходу до кожного учасника, з урахуванням не лише його формальної ролі, а й внутрішнього ставлення до організатора та до самої злочинної діяльності.

Серйозне значення для викриття організатора має аналіз поведінки учасників у кризових ситуаціях. Саме в моменти загрози втрачається значна частина штучно підтримуваної рольової маски, і справжній баланс влади в групі проявляється найвиразніше. Якщо при виникненні ризику затримання, втрати товару, зриву зустрічі або підозри щодо витоків інформації інші учасники починають шукати вказівок від конкретної особи, повідомляють їй про ситуацію, чекають її рішення, коригують власну поведінку відповідно до її реакції, це є важливим психологічним індикатором організаторської ролі [6]. Аналіз таких реакцій дозволяє не лише підтвердити версію про лідерство певної особи, а й зрозуміти, які саме механізми впливу вона використовує,

наскільки глибоким є її авторитет і чи зберігається контроль над групою в умовах стресу.

Психологічний аспект має також планування моменту та способу реалізації активної фази тактичної операції. Якщо організатор є особою обережною, схильною до дистанційного управління, він може оперативним чином знищити або приховати важливі докази, попередити інших учасників, узгодити нові лінії поведінки. Тому рішення про проведення одночасних слідчих та оперативних дій повинно ґрунтуватися не лише на достатності доказів, а й на прогнозуванні психологічної реакції основних фігурантів. Раптовість, синхронність, інформаційна ізоляція, правильне визначення пріоритетних об'єктів та осіб для першочергової роботи мають важливе психологічне значення. Вони не дозволяють організаторові швидко відновити контроль, а у другорядних учасників створюють відчуття, що звична система управління вже зруйнована.

Під час проведення обшуків, оглядів, вилучення носіїв інформації та інших слідчих дій також необхідно враховувати психологічну складову. Реакція особи на виявлення певних предметів, документів, цифрових даних, нотаток, схованок, засобів зв'язку може містити важливу орієнтувальну інформацію. Організатор, навіть зберігаючи зовнішню стриманість, часто демонструє мікрореакції саме на ті об'єкти, які мають для нього найбільшу значущість. Водночас другорядні учасники нерідко орієнтуються на поведінку організатора навіть у таких умовах, що ще раз підтверджує його центральне психологічне становище. Саме тому доцільним є комплексне поєднання процесуальної фіксації результатів слідчої дії з уважним спостереженням за поведінкою присутніх осіб, особливостями їх комунікації, намаганням зберегти контроль над ситуацією або приховати емоційну реакцію.

Значущим напрямом є використання спеціальних психологічних знань. Психолог, залучений у формі спеціаліста або експерта в межах, допустимих законом, може допомогти в оцінці індивідуально психологічних особливостей учасників, прогнозуванні їх реакцій, виборі комунікативної стратегії, аналізі мотиваційних і поведінкових ознак лідерства та підпорядкування. Йдеться не про підміну слідчої діяльності психологічними висновками, а про фахову підтримку в тих ситуаціях, де для правильного тлумачення поведінки потрібні спеціальні знання. Особливо корисним це може бути у випадках, коли організатор має виражені маніпулятивні здібності, високий рівень емоційного самоконтролю, схильність до прихованого домінування або вміння формувати в інших осіб психологічну залежність.

Не менш важливим є психологічний стан самого слідчого та членів слідчої оперативної групи. Реалізація тактичної операції «Викриття організатора» вимагає від них високого рівня самодисципліни, емоційної врівноваженості, здатності працювати в умовах інформаційної напруги, ризику витоку даних,

імовірної протидії та необхідності швидкого прийняття рішень. Психологічна неузгодженість між членами групи, поспішність, емоційна імпульсивність, недооцінка противника, передчасне розкриття тактичного задуму можуть звести нанівець результати тривалої підготовчої роботи [7]. Саме тому успішність операції залежить також від внутрішньої психологічної готовності правоохоронців, їх здатності діяти злагоджено, тримати професійну дистанцію, не піддаватися на маніпуляції та не втрачати логічної цілісності дій у напружених ситуаціях.

У сучасних умовах, коли незаконний обіг боєприпасів може бути пов'язаний із переміщенням предметів із зон бойових дій, використанням неформальних транспортних маршрутів, залученням осіб із військовим досвідом або контактами у специфічному середовищі, психологічний аспект викриття організатора набуває додаткової складності. Організатор може використовувати особливу риторичну взаємну довіру, апеляції до спільного досвіду, до мовчазного кодексу середовища, до уявлень про виправданість або другорядність протиправності певних дій [8]. Це створює додаткові перешкоди для руйнування внутрішньогрупової солідарності, адже учасники можуть не сприймати свою поведінку лише як корисливу злочинну діяльність, а раціоналізувати її через різні психологічні виправдання. У таких випадках особливо важливо правильно виявити, де закінчується групова самоомана і починається свідоме маніпулювання з боку організатора.

Висновки. У підсумку слід наголосити, що психологічні аспекти реалізації тактичної операції «Викриття організатора» під час розслідування групового незаконного обігу боєприпасів мають не допоміжне, а системоутворююче значення. Саме через психологічний аналіз стає можливим зрозуміти приховану логіку функціонування злочинної групи, виявити справжній центр прийняття рішень, оцінити характер залежності співучасників, передбачити їх поведінку в умовах викриття та обрати найбільш ефективні, правомірні й тактично виправдані способи впливу. Організатор у цій категорії проваджень є не просто особою, яка запропонувала вчинити злочин або взяла участь у розподілі функцій. Він є носієм психологічної влади, координатором колективної кримінальної поведінки, генератором конспіративних моделей, суб'єктом, який створює та підтримує внутрішню дисципліну злочинної групи. Тому його викриття вимагає комплексного поєднання доказової діяльності з глибоким розумінням психології лідерства, підпорядкування, страху, лояльності, маніпуляції та групової динаміки. Лише за умови такого підходу тактична операція може забезпечити не формальне встановлення причетності окремої особи, а повноцінне доведення її організаторської ролі, нейтралізацію механізмів протидії розслідуванню та досягнення реальної ефективності у викритті небезпечних форм організованої злочинної діяльності.

Перелік використаних джерел:

1. Колесник Ю.В. Тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій як криміналістичні засоби діяльності слідчого. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4. С. 1–6.
2. Білан С. В., Луценко Т.О. Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2009. Вип. 6. С. 11–20.
3. Смоков С. М. Психологічний вплив як необхідний елемент слідчої діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 148–152.
4. Біленчук П. Д. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: навч. посіб. Київ : НАВСУ, 1996. 32 с.
5. Шевчук В. М. Методологічні засади планування тактичних операцій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. № 1034. Вип. 13. С. 198–202.
6. Серкевич І. Р., Дільна З. Ф. Психологічні основи використання тактичних прийомів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 360–363.
7. Сокиран Ф. М., Сокиран М. Ф. Характеристика тактичних прийомів психологічного впливу у криміналістичній діяльності слідчого. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 49–52.
8. Черноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22.

References:

1. Kolesnyk, Yu. V. (2013). Taktichni pryomy provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii yak kryminalistychni zasoby diialnosti slidchoho [Tactical methods of conducting investigative (search) actions as forensic means of an investigator's activity]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*, (4), 1–6.
2. Bilan, S. V., & Lutsenko, T. O. (2009). Psykholohichni pryomy podolannia protydii slidstvu pry provedenni okremykh slidchykh dii [Psychological techniques for overcoming opposition to the investigation during certain investigative actions]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*, (6), 11–20.
3. Smokov, S. M. (2015). Psykholohichni vplyv yak neobkhidnyi element slidchoi diialnosti [Psychological impact as a necessary element of investigative activity]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, (1), 148–152.
4. Bilenchuk, P. D. (1996). *Taktychni pryomy, taktychni kombinatsii ta taktychni operatsii v rozsliduvanni zlochyniv: navch. posib.* [Tactical techniques, tactical combinations and tactical operations in the investigation of crimes: study guide]. NAVSU.
5. Shevchuk, V. M. (2012). Metodolohichni zasady planuvannia taktychnykh operatsii [Methodological principles of planning tactical operations]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seria Pravo*, 1034(13), 198–202.
6. Serkevych, I. R., & Dilna, Z. F. (2023). Psykholohichni osnovy vykorystannia taktychnykh pryiomiv [Psychological bases of using tactical techniques]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (5), 360–363.
7. Sokyran, F. M., & Sokyran, M. F. (2014). Kharakterystyka taktychnykh pryiomiv psykholohichnoho vplyvu u kryminalistychnii diialnosti slidchoho [Characteristics of tactical techniques of psychological influence in the forensic activity of an investigator]. *Kryminalistychnyi visnyk*, 1(21), 49–52.
8. Chornous, Yu. M. (2020). Psykholohichni osnovy realizatsii taktychnykh pryiomiv [Psychological bases of realization of tactical techniques]. *Yurydychna psykholohiia*, 1(26), 13–22.

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)